

Mgr. Tomáš Planka

Pedagogická fakulta, katedra sociálnej práce

ORCID: 0009-0009-6769-5664

planka3@fedu.uniba.sk

prof. PhDr. Monika Mačkinová, PhD.

Pedagogická fakulta, katedra sociálnej práce

ORCID: 0 000-0002-7362-7141

mackinova@fedu.uniba.sk

**POHLAĎ SOCIÁLNEJ PRÁCE
NA KRIMINALITU – DELIKVENCIA –
VZDELÁVANIE A VÄZENSKÉ PROSTREDIE**

**A SOCIAL WORK PERSPECTIVE ON CRIME
– DELINQUENCY – EDUCATION AND THE
PRISON ENVIRONMENT**

**PERSPEKTYWA PRACY SOCJALNEJ
W ODNIESIENIU DO PRZESTĘPCZOŚCI,
EDUKACJI I ŚRODOWISKA WIĘZIENNEGO**

ABSTRAKT

S termínmi, ale i so skutočnou prevenciou kriminality sa stretávame každý jeden deň, či už v škole alebo z médií. Najdôležitejšia z nich je prevencia sociálno-patologických javov a vzdelávanie. Ide o jednu z ciest ako tie javy pomerne rýchlejšie minimalizovať. Ak je prevencia účinná, ide o produkt preventívnych opatrení a plánov a za následok i ich aplikácia do praxe. Cieľom príspevku je priblížiť problematiku kriminality a delikvencie ako závažné protispoločenské činy.

Kľúčové slová: prevencia, kriminalita, delikvencia, vzdelávanie,

ABSTRACT

We encounter the terms, and actual crime prevention, every single day, whether in school or from the media. The most important of these is the prevention of socio-pathological phenomena and education. This is one way of minimising those phenomena relatively quickly. If prevention is effective, it is the product of preventive measures and plans and, as a consequence, their application in practice. The aim of this paper is to present the issue of crime and delinquency as serious anti-social acts.

Keywords: prevention, crime, delinquency, education,

ABSTRAKT

Z terminami i faktycznym zapobieganiem przestępczości spotykamy się na co dzień, czy to w szkole, czy w mediach. Najważniejszym z nich jest zapobieganie zjawiskom społeczno-patologicznym oraz edukacja. Jest to jeden ze sposobów na stosunkowo szybkie zminimalizowanie tych zjawisk. Jeśli profilaktyka jest skuteczna, to jest wypadkową działań i planów profilaktycznych, a w konsekwencji ich stosowania w praktyce. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie problematyki przestępczości i wykroczeń jako poważnych czynów antyspołecznych.

Słowa kluczowe: zapobieganie, przestępczość, przestępczość, edukacja,

Kriminalita a delikvencia predstavujú najzávažnejšie protispoločenské činy, ktoré čím viac nadobúdajú tendenciu vysokého rastu. V poslednom období je kriminalita spolu s delikvenciou na vzostupe a

tento negatívny jav vyvoláva akútnu potrebu prevencie voči týmto sociálno-patologickým javom. V dôsledku tohto vzostupu je čoraz aktuálnejšia potreba prevencia, vzdelávanie ale aj činnosti forenznych sociálnych pracovníkov.

Kriminalitu a niektoré spôsoby delikvencie radíme medzi sociálno-patologické javy. Pretože tieto javy poškodzujú sociálnu oblasť, ale spôsobom, ktorí je riešený v právnom rozhraní, jedná sa o pôsobisko forenznej sociálnej práce. „Kriminalita je len jedným z prejavov sociálnej patológie. Sociálno-patologické javy [označované aj ako sociálne deviácie] sú jedným z najzávažnejších problémov spoločnosti.“ [Baginová – Belušková, 2014, s. 8]

Kriminalitu je možné definovať viacerými spôsobmi. Predstavuje širokú škálu patologických javov, ktoré prekračujú medze zákona a ktoré pod sebou tento názov združuje. V jednoduchosti môžeme kriminalitu definovať ako súhrn činov, ktoré prekročili pomyselnú hranicu určenú zákonom a tieto činy sú teda v rozpore so samotným zákonom. „Pojem kriminalita predstavuje súhrn trestných činov, ktoré spáchali, či už úmyselne, alebo z nedbanlivosti, trestnoprávne zodpovední jedinci, na tom istom mieste a za isté obdobie.“ [Heretik, 1994, s. 39]

Delikvencia je širší pojem ako kriminalita, konkrétne tento pojem znamená akékoľvek porušovanie a prekračovanie zákona. Ide o správanie, ktoré nie je v súlade s platnými normami, väčšinou je považované za nezákonné a protispoločenské aj keď zákonom nemusí byť vždy postihnutelné. Takéto správanie narušuje sociálne prostredie a je spoločensky neakceptovateľné. Delikventné správanie býva často označované aj ako antisociálne správanie. „Grófová [2004] hovorí, že delikvencia je širší pojem ako kriminalita a zahŕňa trestné činy aj u osôb, ktoré nie sú trestné zodpovedné.“ [Wirtz, 2015, s. 36 In Grófová, 2004]

Kriminalita a delikvencia sú závažné protispoločenské činy, ktoré svojou podstatou narúšajú sociálne prostredie. Z vyššie spomínaných skutočností, teda z delikvencie, ktorá nemusí byť často zákonom po-

stihnuteľná, ako aj z vysokého nárastu kriminality, je potrebné a žiaduce venovať sa prevencii kriminality a delikvencie, aby sa predišlo týmto neželaným javom.

Z laického hľadiska predstavuje prevencia kriminality a delikvencie zámerný, koordinovaný a ucelený spôsob, ako pomocou vhodných metód a techník, predchádzať týmto javom, alebo ich aspoň zmierniť a postupom času odstrániť. V súčasnosti prevenciu spájame s prevenciou v oblasti sociálno-patologických javov a preventívnych opatrení. Myslíme tým predovšetkým prevenciu drogovej závislosti, AIDS ale aj prevenciu kriminality a delikvencie. [Schavel,2010] Prevencia sa dá charakterizovať aj ako činnosť, ktorá smeruje k minimalizovaniu antisociálnych problémov života jednotlivca, rodiny, komunít, skupín. [Levická, 2003]

Na úspešné a trvalé odstránenie takýchto patologických javov a k ich predchádzaniu potrebujeme vedieť, ako sú tieto javy definované, čím sa vyznačujú, aké sú ich základné charakteristiky a čo sú podnety, ktoré celý proces týchto sociálno-patologických javov spúšťajú. Na nasledujúcich stranách sa preto bližšie venujeme oboznámeniu sa s pojmami, ako je kriminalita, delikvencia a prevencia týchto nežiaducich sociálno-patologických javov.

KRIMINALITA

Kriminalita pod sebou združuje všetky činy, ktoré prekračujú spoločenské normy, sú spoločensky neprijateľné, presahujú hranice určené zákonom a sú v rozpore s platnými zákonmi. Kriminalita ako neželaný a nežiaduci patologický jav narúša sociálne prostredie jednotlivcov, rodín a komunít. Kriminalita však nemá svoje pôsobisko len vo vonkajšom svete, ale je pomerne vysoká aj vo väzenskom prostredí. Forenzná sociálna práca sa s týmto javom teda stretáva veľmi často. Pre forenzného sociálneho pracovníka je teda dôležité poznať, čo to kriminalita je, aké má východiská, ale hlavne ako jej predchádzať.

„Kriminalita je súhrn činov pre spoločnosť nebezpečných, ktoré sú uvedené v Trestnom zákone. Nebezpečnosť trestného činu je určovaná na základe toho, aký záujem bol týmto činom dotknutý, akým spôsobom bol vykonaný, aké následky spôsobil a aké pohnútky viedli páchatela k jeho spáchaniu.“ [Laca, 2019, s. 172]

Základným prvkom kriminality je trestný čin. Trestný čin je protiprávny čin, ktorého znaky sú uvedené Trestnom zákone. Trestný čin rozdeľujeme do dvoch kategórií, prečin a zločin. Trestný zákon, zákon č. 300/2005 Z. z., definuje prečin ako „trestný čin spáchaný z nedbanlivosti alebo úmyselný trestný čin, za ktorý tento zákon v osobitnej časti ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby neprevyšujúcou päť rokov.“ [zákon č. 300/2005 Z. z., § 10]

„Zločin je úmyselný trestný čin, za ktorý tento zákon v osobitnej časti ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby prevyšujúcou päť rokov. O zločin ide aj vtedy, ak v prísnejšej skutkovej podstate prečinu spáchaného úmyselne je ustanovená horná hranica trestnej sadzby prevyšujúca päť rokov. Zločin, za ktorý tento zákon ustanovuje trest odňatia slobody s dolnou hranicou trestnej sadzby najmenej desať rokov, sa považuje za obzvlášť závažný.“ [zákon č. 300/2005 Z. z., § 11]

Kriminalita alebo aj delikvencia predstavujú zo sociologického, psychologického a pedagogického hľadiska ten istý negatívny jav, ktorý pre spoločnosť predstavuje určité riziko a nebezpečenstvo. [Vodák – Šulc, 1964] Oba tieto javy sa spúšťajú na základe určitých príčin. Vždy u takýchto sociálno-patologických javov nastáva počiatkový impulz, ktorý následne spúšťa celú reakciu. Takéto impulzy, alebo iným slovom príčiny pochádzajú z vnútorného alebo vonkajšieho prostredia. Vnútorné príčiny predstavujú osobnosť páchatela, vo väčšine prípadov to sú poruchy osobnosti. Vonkajšie príčiny naopak predstavuje napríklad rodinné prostredie či škola, práca, spoločnosť, akou sa obklopujeme. Ak je takéto prostredie narušené, alebo z neho získavame negatívne vnemy, narušujú aj samotné vnútorné prostredie.

Podľa vyššie uvedených definícií a zákonnom vymedzení môžeme konštatovať, že kriminalita predstavuje súbor negatívnych, pre spoločnosť nebezpečných či nežiaducich a zákon prekračujúcich prvkov. Kriminalita, ako celistvý súbor je tvorená týmito nežiaducimi a negatívnymi prvkami, teda trestnými činmi. Samotný trestný čin je čin, ktorý je presne vymedzený zákonom č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon a tým je aj vymedzená a určená podstata samotnej kriminality.

V tabuľkách nachádzajúcich sa nižšie uvádzame štatistiky kriminality, zverejnené MVSR, za posledné tri roky. Tabuľky obsahujú jednotlivé druhy kriminality a uvádzajú, koľko kriminálnych činov v danom druhu kriminality bolo odhalených a objasnených. Ďalej môžeme pozorovať, v koľkých prípadoch zohrával rolu alkohol a drogy. Dozvedáme sa tiež počet maloletých a mladistvých, ktorí v týchto trestných činoch figurovali. Taktiež vidíme počet osôb, ktoré tieto trestné činy v jednotlivých druhoch kriminality spáchali.

Ako môžeme pozorovať, kriminalita na Slovensku od roku 2020 do decembra 2022 mierne klesla. Nejedná sa však o drastický pokles, nakoľko všetky štatistiky evidujú viac ako 50 000 spáchaných kriminálnych činov. Aj vďaka týmto štatistikám vidíme, že prevencia kriminality a práca forenzných sociálnych pracovníkov je v tejto dobe nutná a nepostradateľná.

Tab. 1 Štatistika kriminality v SR za rok 2020

Druh kriminality	Zistené	Objasnené	t.j. %	Dodatočne	Vplyv alkoholu	Vplyv drog	Maloletý	Mladistvý	Celkom osôb	Počet mal.	Počet mla.
NÁSILNÁ KRIMINALITA	5280	3949	75	324	1637	28	0	235	4434	69	255
MRAVNOSTNÁ KRIMINALITA	1112	606	54	111	47	1	56	274	664	61	270
MAJETKOVÁ KRIMINALITA	18715	8400	45	540	878	20	389	1083	9086	512	1118
OSTATNÁ KRIMINALITA	6259	4830	77	432	716	64	37	189	5521	50	214
ŠEOBECNÁ KRIMINALITA SPOLU	31366	17785	57	1407	3278	113	535	1781	19705	692	1857
ZOSTÁVAJÚCA KRIMINALITA	11666	9753	84	849	4629	75	9	84	10450	10	83
EKONOMICKÁ KRIMINALITA	11212	5171	46	1341	50	3	32	103	6425	36	101
CELKOVÁ KRIMINALITA	54244	32709	60	3597	7957	191	576	1968	36580	738	2041

Zdroj: MV SR, 2020

Kriminalita v SR bola od roku 2020 do decembra roku 2022 najvyššia práve v roku 2020. Najviac kriminálnych činov bolo spáchaných vo všeobecnej kriminalite, pričom viac ako polovica z nich bola aj objasnená.

Tab. 2 Štatistika kriminality v SR za rok 2021

Druh kriminality	Zistené	Objasnené	t.j. %	Dodatočne	Vplyv alkoholu	Vplyv drog	Maloletý	Mladistvý	Celkom osôb	Počet mal.	Počet mlá.
NASILNÁ KRIMINALITA	4575	3390	74	348	1404	30	44	216	3881	57	251
MRAVNOSTNÁ KRIMINALITA	970	600	62	161	49	3	67	271	739	68	271
MAJETKOVÁ KRIMINALITA	16535	7568	46	643	827	13	508	917	8314	641	982
OSTATNÁ KRIMINALITA	6125	4734	77	456	634	92	39	180	5359	54	200
VŠEOBECNÁ KRIMINALITA SPOLU	28205	16292	58	1608	2914	138	658	1584	18293	820	1704
ZOSTÁVAJÚCA KRIMINALITA	10866	9117	84	868	4744	116	12	72	9844	13	71
EKONOMICKÁ KRIMINALITA	11844	4872	41	1334	40	1	26	79	6356	32	86
CELKOVÁ KRIMINALITA	50915	30281	59	3810	7638	255	696	1735	34493	865	1861

Zdroj: MV SR, 2021

Rok 2021 evidoval pokles kriminality o viac ako 3000 kriminálnych činov. Tiež prevládala všeobecná kriminalita, ale napriek poklesu kriminality medzi rokmi 2020 a 2021 pozorujeme nárast ekonomickej kriminality.

Tab. 3 Štatistika kriminality v SR za rok 2022

Druh kriminality	Zistené	Objasnené	t.j. %	Dodatoč. objasnené	Vplyv alkoholu	Vplyv drog	Maloletý páchateľ	Mladistvý páchateľ	Celkom osôb	Počet malolet.	Počet mladist.
NASILNÁ KRIMINALITA	4 098	2 831	69	272	1 213	39	38	176	3 247	47	199
MRAVNOSTNÁ KRIMINALITA	1 088	577	53	121	51	3	66	260	645	71	253
MAJETKOVÁ KRIMINALITA	17 047	7 624	45	521	1 005	31	402	937	8 372	537	962
OSTATNÁ KRIMINALITA	6 171	4 570	74	440	604	85	35	181	5 407	50	195
EOBECNÁ KRIMINALITA SPOLU	28 404	15 602	55	1 354	2 873	158	541	1 554	17 671	705	1 609
OSTÁVAJÚCA KRIMINALITA	10 606	8 599	81	736	4 551	174	10	57	9 179	13	48
EKONOMICKÁ KRIMINALITA	11 526	4 463	39	1 224	44	3	16	67	5 609	21	72
CELKOVÁ KRIMINALITA	50 536	28 664	57	3 314	7 468	335	567	1 678	32 459	739	1 729

Zdroj: MV SR, 2022

V poslednej štatistike uvádzame kriminalitu 11 mesiacov roku 2022, údaje za december doposiaľ neboli spracované. Vidíme, že kriminalita je na veľmi podobnej úrovni ako v roku 2021, pričom majetková kriminalita stúpila výraznejšie. Môžeme predpokladať, že aj s decembrovými údajmi kriminalita oproti roku 2021 stúpila.

DELIKVENCIA

Delikvencia je omnoho širší pojem ako kriminalita. Predstavuje všetky druhy správania a činov, ktoré sú spoločensky neprijateľné a nežiaduce. Delikvencia môže byť v medziach zákona, ale môže byť aj v rozpore so zákonom a platnými normami, avšak nie vždy je postihnutelná zákonom. Delikvencia, tak ako aj kriminalita, má mnoho faktorov, ktoré ju zapríčiňujú. Môže sa jednať o podnety z vnútorného, ale aj vonkajšieho prostredia.

Heretik vo svojej publikácii [1994, s. 39] hovorí o delikvencii ako o „negatívnom jave s výrazným sociálnym obsahom, obdobne ako napríklad: samovražednosť, alkoholizmus, prostitúcia, promiskuita, potratovosť a podobne, patria do oblasti tzv. spoločenských negatívnych javov. Ide o prejavy správania, ktoré sa nemôžu postihovať ako prekročenie zákona, sú však z rôznych dôvodov spoločensky nežiaduce. Napríklad drogová závislosť sa u nás nemôžu stíhať za samotné užívanie návykovej látky, sú však z hľadiska kriminality vysoko rizikovou skupinou.“

Podľa uvedenej definície môžeme o delikventoch hovoriť v tom zmysle, že ich osobnosť sa vyznačuje určitou sociálnou a mravnou neprispôbivosťou. Všetci takýto jedinci majú poškodenú celistvosť osobnosti, ako aj vzťahy k výchove a vzdelaniu. „Delikvenciou rozumieme správanie, ktoré sa vyznačuje tým, že nie je súhlasné s platnými normami a tí, ktorí ho páchajú, sa dopúšťajú chyby. Delikvencia predstavuje teda neprimerané činy vedúce k porušovaniu zákona a extrémne prejavy dissociaľneho správania.“ [Labáth et al, 2001, s. 154]

Ako uvádza Hroncová a Laca vo svojom diele [2021], delikvencia zahŕňa asociálne, respektíve antisociálne správanie, ktoré vedie človeka do konfliktu so zákonom, teda je to súhrn negatívnych spoločenských javov vrátane kriminality.

Delikvencia sa vo vysokej miere objavuje u mladistvých a neplnoletých, v týchto prípadoch sa jedná o juvenilnú delikvenciu. Juvenilná delikvencia je delikvencia, „ktorá označuje široký okruh sociálne netolerovaných činov páchaných osobami vo veku od 10 do 25 rokov.“ [Wirtz, 2015, s. 36 In Grófová, 2004]

Delikvenciu v jednoduchosti môžeme označiť ako neprimerané správanie sa, ktoré je zapríčinené výchovou, ale aj dedičnosťou, ako aj mnoho inými faktormi. Genetická predispozícia môže byť vo veľkej miere zodpovedná napríklad za hyperaktivitu, zníženú sebakontrolu, ako aj za povahové črty. Tieto vrodené vlastnosti nespôsobujú delikvenciu priamo, ale môžu byť vnútornými podnetmi, ktoré v spojení s ostatnými činiteľmi môžu viesť k delikvencii a kriminalite.

ETIOLÓGIA DELIKVENTNÝCH PORÚCH

Etiológia delikventných porúch je slovné spojenie, ktoré je často zle pochopené, alebo mu čitateľ nerozumie vôbec. Preto na začiatok prevedieme toto slovné spojenie do jednoduchej podoby. Etiológia je náuka, ktorá sa zaoberá pôvodom, príčinami a vývojom určitého javu. Delikventné poruchy predstavujú všetky javy, ktoré spadajú pod delikvenciu. Môžeme medzi nimi vybrať vandalizmus, krádeže, výtržníctvo, organizované násilie, ale aj znásilnenie. Samozrejme ale musíme rozlišovať medzi delikvenciou a delikvenciou u mladistvých. Pod pojmom etiológia delikventných porúch teda rozumieme náuku, ktorá sa venuje príčinám vzniku a vývoju rôznych delikventných činov.

„Etiológia delikventných porúch nie je úplne prebádaná, spája sa však s osobnostným faktorom a schopnosťami, psychosociálnym vývi-

nom, rodinným prostredím, zneužívaním v detstve, biologickými činiteľmi, širším sociálnym prostredím, environmentálnymi vplyvmi a medzikultúrnymi vzťahmi. S delikventným správaním súvisí i otázka intelektovej úrovne. Štatistiky z výchovných a diagnostických ústavov zreteľne naznačujú nižšiu úroveň intelektových schopností klientov voči bežnej populácii, vo všeobecnosti možno predpokladať slabšiu úroveň nielen intelektových schopností, ale aj kultivácie a celkovej zrelosti a deficit v sociálnych zručnostiach.“ [Sklenka – Sklenková, 2013, s. 7]

Hetteš, Matejovičová a Škorecová [2015] vo svojom príspevku hovoria o etiológii delikventných porúch nasledovne. Pri zhodnotení dôvodov vzniku delikvencie predstavujú nezanedbateľnú úlohu vonkajšie a vnútorné faktory. Spomedzi vnútorných faktorov predstavujú najdôležitejšie činitele ADHD, psychopatické poruchy a podpriemerná úroveň kognitívnych schopností. Vo vonkajších faktoroch zasa zohráva najvýznamnejšiu úlohu rodina, škola, práca a subkultúry mladistvých. Rodinné prostredie v tomto prípade zohráva úlohu ak je neúplné, dysfunkčné, kriminálne, alebo ak alkohol predstavuje významný činiteľ.

Podľa odborných vymedzení hovoríme o etiológii delikventných porúch ako o hľadaní činiteľov, ktoré spúšťajú chod a celý vývoj a priebeh delikventného správania u jednotlivcov. Je dôležité rozlišovať delikvenciu u dospelých a mladistvých. Delikvencia u mladistvých prebieha väčšinou v školskom prostredí, alebo sa delikty týkajú školy. Radíme sem najčastejšie záškoláctvo, šikanovanie, úteky zo školy a z domáceho prostredia. Postupne sa delikty rozširujú a stávajú sa závažnejšími. Z toho usudzujeme, že delikvencia má svoje korene už v školskom veku.

„Všetci mladiství a dospelý delikventi, ktorí sa neskôr dopúšťali vážnych deliktov, v minulosti nerešpektovali vnútorný poriadok školy, od určitého času chodili do školy len občas, alebo nechodili vôbec.“ [Sklenka – Sklenková, 2013, s. 6]

Sejčová [2002, s. 22], uvádza základné hodnoty, ktoré sú charakteristické pre delikventného človeka. Etiológia delikventných činov spočíva v týchto prvkoch:

1. „Rodinné zázemie – pochádza z neúplnej rodiny, s veľkým počtom súrodencov, finančné problémy.
2. Školské prostredie – jeho pobyt v škole má problémový charakter [prejavuje sa častejším odmietaním zo strany spolužiakov, šikanovaním], nežiaduco sa správa v škole [z jeho strany sa vyskytujú konflikty s učiteľmi, agresivita, záškoláctvo, nezáujem o učenie, strach z trestov za známky].
3. Životná spokojnosť – prežíva nespokojnosť so svojím životom, má vysokú potrebu zmeny vlastného správania, má vyššiu viktimizáciu.
4. Hodnotová orientácia – dominujú u neho rodinné hodnoty a úsilie nedostať sa do väzenia. Výber vzorov a ideálov sa vyznačuje napodobňovaním najmä rodičovských vzorov, ktoré sú nežiaduce a prežívaním väčšej sympatie k záporným vzorom.
5. Náplň resp. trávenie voľného času – voľný čas prežíva väčšinou pasívne alebo nežiaduco.
6. Výkonová motivácia – vyznačuje sa zníženou výkonovou motiváciou s viacerými negatívnymi znakmi, pri výkone prevláda očakávanie neúspechu, prevláda neprimeraná reakcia na úspech.
7. Postoje k asociálnym a antisociálnym činom – prejavuje tolerantnejšie postoje voči závažnejším činom [vražde, znásilneniu].
8. Postoje k drogám – má väčšie skúsenosti s fajčením, používaním alkoholu aj nealkoholových drog, začína užívať drogy vo veľmi nízkom veku.“

Najčastejšie príčiny delikventných porúch spočívajú v základných životných prvkoch, ako je rodinné prostredie, školské, či pracovné prostredie. Ak je niektoré z týchto prostredí nepriaznivé, a to hlavne u mladistvých, môžu sa začať vyvíjať prvé známky niektorej delikventnej poruchy. Takáto porucha postupom času prerastie do závažnejšej formy delikvencie, ba až do činu, ktorý spadá do kriminality. Tak ako pri kriminalite, sociálna prevencia zohráva veľkú úlohu pri tomto sociálno-patologickom jave. Ak nebola prevencia včasne zavedená a poskytovaná sociálnym pracovníkom, úlohu zväčša preberá forenzný sociálny pracovník, nakoľko riešime konflikt v sociálnom a právnom prostredí.

PREVENCIA KRIMINALITY A DELIKVENCIE

Pojem prevencia vo všeobecnosti predstavuje predchádzanie akémukoľvek problému. Prevenciu môžeme charakterizovať ako cieleň, plánovaný a vopred určený postup, za pomoci ktorého s využitím vhodných metód a techník predchádzame problému, alebo sa problém snažíme odhaliť, zmierniť a postupom času odstrániť. Zákon č. 538/2008 Z.z., § 3 vymedzuje prevenciu kriminality ako „cieľavedomé, plánovité, koordinované a komplexné pôsobenie na príčiny a podmienky, ktoré vyvolávajú alebo umožňujú kriminalitu a inú protispoločenskú činnosť, s cieľom ich predchádzania, potláčania a zamedzovania; to sa vzťahuje aj na prevenciu inej protispoločenskej činnosti.“ Ako inú protispoločenskú činnosť tento zákon definuje „konanie, ktoré je priestupkom alebo iným správnym deliktom; za inú protispoločenskú činnosť sa považuje aj konanie, ktoré nie je priestupkom alebo iným správnym deliktom, ale pôsobí negatívne na spoločnosť.“ [zákon č. 538/2008 Z.z., § 3]

Poznáme konkrétne 3 druhy prevencie – primárnu, sekundárnu a terciárnu. Primárna prevencia predstavuje aktivity, ktoré sú realizované s cieľom predísť problému. Sekundárnu prevenciu realizujeme už počas problému, tento typ prevencie slúži na odhalenie problému, teda

jeho včasné diagnostikovanie a na jeho odstránenie. Terciárna prevencia je treťou úrovňou prevencie. Tento typ prevencie má za cieľ predchádzať zhoršovaniu stavu problému a eliminovať počet recidív. Terciárny typ prevencie využívame vtedy, keď sa snažíme daný problém stabilizovať a predchádzať jeho zhoršovaniu za pomoci odborníkov a rôznych odborov.

„Z hľadiska kvalifikácie podľa štádia vývoja [kriminálneho] problému a zároveň podľa okruhu adresátov preventívnych aktivít sa prevencia kriminality realizuje ako primárna, sekundárna a terciárna prevencia kriminality.

Primárna prevencia kriminality zahŕňa predovšetkým výchovné, vzdelávacie, voľnočasové, osvetové a poradenské aktivity zamerané najmä na širokú verejnosť.

Sekundárna prevencia kriminality sa zaoberá rizikovými jedincami, skupinami osôb, u ktorých je zvýšená pravdepodobnosť, že sa stanú páchatelmi alebo obeťami trestnej činnosti, inej protispoločenskej činnosti a príčinami kriminogénnych situácií.

Terciárna prevencia kriminality sa uskutočňuje resocializáciou osôb narušených kriminalitou a inou protispoločenskou činnosťou, t. j. pôsobením na osoby, ktoré už spáchali alebo na ktorých už bol spáchaný trestný alebo iný protispoločenský čin, s cieľom udržať výsledky predchádzajúcich intervencií.“ [Baginová – Belušková, 2014, s. 11]

CIEĽ A ZAMERANIE PREVENCIE

Prevencia kriminality spočíva na tých istých princípoch, ako sociálna prevencia. Ide o plánovanú, koordinovanú a presne mierenú činnosť, ktorá má za úlohu pôsobiť na príčiny a dôvody problému. Tomuto problému chceme v začiatkoch predísť, neskôr, ak prvá fáza prišla neskoro, ho obmedziť a postupne ho eliminovať. Pri kriminalite a delikvencii nám ide o pôsobenie na príčiny a podmienky kriminality a delikvencie,

s cieľom ich odstránenia, než budú fungovať ako spúšťač kriminálneho alebo delikventného činu.

„Prevenencia kriminality je špeciálnou oblasťou uplatnenia prevencie. Jej predmetom je predchádzanie kriminalite, ochrana pred ňou. Prevenencia nesmie zostať vo vzťahu k akýmkoľvek negatívnym javom osamotená. Je potrebné, aby ju dopĺňalo i pôsobenie, ktoré rieši následky javov. Riešenie následkov negatívnych javov má aj preventívny charakter.“ [Baginová – Belušková, 2014, s. 13]

Preveniou kriminality, delikvencie a inej protispoločenskej činnosti sa zaoberá aj štát ako celok. Za týmto účelom vydala Slovenská Republika dokument, ktorý o prevencii voči týmto sociálno-patologickým javom pojednáva. Tento dokument sa aktualizuje každé 4 roky. Jedná sa o dokument s názvom Stratégia prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej Republike.

„Stratégia prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike je uceleným dokumentom vlády SR pre oblasť prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti. Jej zmyslom je pokračovať v rozvíjaní a zdokonalení systému prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti. Stratégia predstavuje východisko pre preventívne programy a projekty na národnej, regionálnej a miestnej úrovni a reaguje na odporúčania medzinárodných inštitúcií pôsobiacich v tejto oblasti.“ [Stratégia prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike, časť V]

Ako nám vyplýva z národnej stratégie prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike, cieľom prevencie je zníženie trestnej činnosti a inej protispoločenskej činnosti. Cieľom je teda zníženie kriminality aj delikvencie za použitia preventívnych aktivít na rôznych úrovniach. S týmto cieľom sa stotožňuje aj Baginová a Belušková vo svojom diele [2014, s. 13] „Základným cieľom realizácie preventívnych aktivít je znižovanie rozsahu a závažnosti trestnej a inej protispoločenskej činnosti. spolu s tým sa snaží dosiahnuť zvýšenie

subjektívneho pocitu bezpečia občanov a zníženie pocitu ich ohrozenia kriminalitou. takto chce prispieť k zvyšovaniu kvality života občanov, komunít a spoločnosti. Organizačné formy prevencie predstavujú preventívne opatrenia, alebo ich súbory, ktoré sú spracované do ucelených preventívnych programov. Tie sú zamerané na jednotlivé druhy trestnej činnosti. Preventívne programy sa uskutočňujú na celoštátnej, regionálnej a miestnej úrovni.“

Ako je teda zrejmé, cieľom prevencie kriminality je predchádzať kriminalite, delikvencii a inej protispoločenskej činnosti tak, aby sa občania nestávali jej obeťami a aby sa zvyšoval pocit ich bezpečia. „Vo všeobecnosti sa pod týmto pojmom rozumie úsilie o to, aby kriminalita nikdy neprekročila medzu, za ktorou by už bolo narušené normálne fungovanie spoločnosti, a to nielen z hľadiska kvantifikácie stavu, úrovne, štruktúry a dynamiky kriminality, ale aj z hľadiska viktimizácie občanov, ich strachu zo zločinnosti a ďalších sociálno-psychologických kritérií.“ [Bubelíni, 1996, s. 4]

Na nasledujúcich stranách sa venujeme preventívnym programom v Slovenskej republike, ktoré majú predchádzať kriminalite a delikvencii. Mnoho preventívnych programov funguje v školskom prostredí, niektoré fungujú na štátnej úrovni a iné sa venujú ľuďom prepusteným z výkonu trestu odňatia slobody.

PREVENTÍVNE PROGRAMY V SR

Kriminalita a delikvencia, tak ako aj iné sociálno-patologické javy, sú neželanými narušiteľmi sociálneho prostredia jednotlivcov, rodín a komunít. Na predchádzanie takýmto javom využívame sociálnu prevenciu, pričom pri kriminalite, delikvencii a iných patologických javoch, ktoré majú spojenie s právnym prostredím, pôsobnosť spadá do forenznej sociálnej práce. Na štátnej a medzinárodnej úrovni poznáme niekoľko preventívnych programov a stratégií, ktoré pôsobia a sú urč-

né priamo kriminalite a delikventným činom. Takéto stratégie a programy poznáme ako preventívnu politiku.

„Preventívna politika smeruje do budúcnosti, predstavuje ofenzívnu stratégiu kontroly kriminality, usiluje sa predísť trestnej činnosti, znížiť pravdepodobnosť jej páchania. Pri tom využíva najmä nerepresívne prostriedky.“ [Bubelíni, 1998, s. 59]

„Všeobecne sa má za to, že každý štát svojou trestnou politikou deklaruje najmä úroveň ochrany základných ľudských a občianskych práv a slobôd, ktorú je ochotný a schopný reálne zabezpečiť. Trestná politika štátu je konkretizovaná predovšetkým v jeho trestnej legislatíve. Trestnú politiku možno definovať ako súčasť všeobecnej politiky pri formulovaní cieľov a prostriedkov spoločenskej kontroly kriminality pomocou trestného práva.“ [Scheinost et al., 2010, s. 35]

Medzi základné stratégie prevencie kriminality zaraďujeme Celospoločenskú koncepciu kriminality a inej protispoločenskej činnosti. Táto koncepcia prešla rokovaním a bola schválená 22.4. 1997 v Bratislave. Jedná sa tak jednu z prvých celonárodných stratégií na prevenciu kriminality a inej protispoločenskej činnosti.

Bubelíni [1998, s. 69] uvádza kompletne znenie tejto stratégie. „Poslaním Celospoločenskej koncepcie prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti je začleniť do celkového procesu predchádzania a zabráňovania vzniku trestnej a inej protispoločenskej činnosti komplexne všetky rozhodujúce sily a prostriedky spoločnosti tak na makroúrovni, ako aj v rámci jednotlivých krajov, okresov, miest a obcí i v hospodárskych, spoločenských a iných organizáciách a skvalitnením ich koordinovaného pôsobenia docieľiť trvalý pozitívny obrat, prejavujúci sa zvýšenou účinnosťou a výsledkom vykonaných preventívnych opatrení.“ Táto stratégia priniesla prvé preventívne programy do školstva, verejnosti, zamestnania, zdravotníctva a mnoho iných odvetví.

Ako ďalšie účinné stratégie sa prejavili aj stratégie zamerané na školstvo a rodinu. Zavedenie preventívnych stratégií spočívalo v pred-

školskej výchove, výchovnom poradenstve, poskytovaní kurzov rodičovského vedenia a vzdelávania a iných školských metód. Medzi ne napríklad patrilo aj patrí „vylučovanie najproblémovnejších žiakov a záškolákov, psychologická a rodinná výchova a iné.“ [Bubelíni, 1996, s. 21] Popri výchove a vzdelaní vo všeobecnosti sa jedná aj o umiestňovanie rizikových detí do príslušných zariadení, pestúnskej starostlivosti.

Preventívne stratégie sa taktiež venovali obetiam trestných činov a samotnému väzenskému systému. „Patria sem programy zahrňujúce odškodnenie obete, pomoc pri prekonávaní traumy z prežitého trestného činu, vľúdne zaobchádzanie s obeťou trestného činu a podobne.“ [Bubelíni, 1996, s. 19] Podstatou týchto stratégií je úsilie o kontrolu prostredia, v ktorom sa vyskytuje kriminalita, likvidácia príležitostí využívaných neraz aj bezúhonnými ľuďmi. Využitie je v obytných štvrtiach, obchodoch, dopravných prostriedkoch a podobne. [Bubelíni, 1998]

Najznámejšími preventívnymi programami po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody sú nepochybne penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť, realizované za pomoci forenznej sociálnej práce. „Penitencionárna sociálna práca zahŕňa celkovú organizáciu a riadenie života odsúdených, stráženie a zabezpečovanie ich práv, právnych noriem, pričom jednotlivé časti vykonáva personál, ktorý využíva metódy penitencionárneho zaobchádzania.“ [Mačkinová – Mačkin – Mačkino­vá, 2017, s. 196]

VZDELÁVANIE

Vzdelávanie odsúdených Vzdelávanie odsúdených patrí medzi najvýznamnejšie formy prevýchovy vo výkone trestu odňatia slobody. Vzdelávanie samo o sebe má obrovský zmysel pre každé individuum v spoločnosti a fungovanie v nej mu zjednodušuje [Papšo, 2011]. Jedným zo základných faktorov pre úspešný návrat do spoločenského života je uplatnenie sa na trhu práce, k čomu pomôže potrebné vzdelanie. Do

výkonu trestu odňatia slobody sa dostávajú mladiství aj dospelí, ktorí nedokončili svoje štúdium alebo po ukončení povinnej školskej dochádzky v ňom nepokračovali. Preto je nutné vytvárať vo väzenskom prostredí podmienky pre zvýšenie ich kvalifikácie, a tým rozšíriť ich šance na získanie práce po prepustení. Toto je jedným z hlavných cieľom v rámci slovenského väznenstva, ale aj legislatíva Európskej únie pomáha financovať vzdelávacie aktivity z prostriedkov európskeho sociálneho fondu [Lešková, 2013]. Vzdelávanie odsúdených môže mať aj odborný charakter [časté je zameranie na predmety súvisiace s manuálnou prácou]. Najčastejšie ide o rekvalifikačné kurzy. Cieľmi rekvalifikácie je pripraviť odsúdených na prácu spojenú s ich životom počas výkonu trestu a zlepšenie uplatnenia sa na trhu práce po prepustení z výkonu trestu na slobodu. Avšak, vzdelávanie nemusí byť vymedzené len na manuálnu prácu. Napríklad od roku 2002 sa začal realizovať Projekt vzdelávania v oblasti práva [pracovné právo, občianske právo, rodinné právo, právny poriadok apod.]. Projekt má pomôcť odsúdeným k lepšiemu začleneniu do civilného života [Papšo, 2011]. Edukácia odsúdených musí byť vnímaná ako komplexný resocializačný program, nie len ako obyčajný vyučovací proces. Celá penitenciárna prax by mala mať výraznejší 24 edukačný charakter. „Z pohľadu sociálnej andragogiky má vzdelávanie odsúdených dve základné funkcie: 1. resocializačná funkcia – výchovné a resocializačné aspekty výučby, pozitívne ovplyvňovanie motivácie, postojov odsúdených, formovanie adekvátnych spôsobov vyjadrovania svojich potrieb, správania a i., 2. preventívna funkcia – aktualizácia vzdelanostného statusu a pracovnej kvalifikácie odsúdeného je mimoriadne dôležitá z pohľadu jeho reintegrácie v spoločenskom systéme bežného „civilného“ života najmä prostredníctvom jeho uplatniteľnosti na trhu práce“ [Lukáč, 2015, s. 60]. Tak ako pri zamestnávaní odsúdených, tak aj pri ich vzdelávaní sa vyskytujú isté faktory, ktoré pôsobia ako limitujúci činiteľ v oblasti vzdelávania. V slovenských väzniciach podmienky a možnosti vzdelávania definuje zákon č. 221/2006 Z. z. o výkone

väzby § 26: „Obvinený má právo vzdelávať sa formou individuálneho štúdia a prístupu k odbornej literatúre; obvinený sa môže zúčastňovať aj na krátkodobých skupinových vzdelávacích a osvetových činnostiach. [...] Vzdelávanie, záujmovú a športovú činnosť organizuje ústav tak, aby nedochádzalo k mareniu účelu výkonu väzby a s prihliadnutím na priestorové možnosti. Prostredníctvom poštového podniku môže obvinený prijať balík obsahujúci študijné materiály, literatúru a veci na záujmovú a športovú činnosť zodpovedajúce možnostiam ich uloženia v ústave; za študijné materiály a literatúru sa nepovažujú denná tlač a časopisy [...]“. Ciele, ktoré sa snažia vzdelávaním odsúdených počas resocializácie dosiahnuť sú: • rozvoj schopnosti sebaregulácie, • podpora sebaúcty a úcty k iným, • dosiahnutie vyspelých foriem správania, • rešpektovanie spoločenských noriem, • formovanie osobnej a spoločenskej zodpovednosti a ďalšie [Šírová – Kováč, 2008]. Edukácia odsúdených je podrobne prepracovaná vo Vyhláške Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 368/2008, ktorá odsúdeným umožňuje prístup k vzdelávaniu pozostávajúceho zo všeobecno-vzdelávacej výučby, kultúrnych a športových činností, sociálneho vzdelávania a bezplatného využívania knižničných fondov. Tieto činnosti môžu byť vedené personálom ZVJS [pedagóg, sociálny pracovník apod.] alebo externou fyzickou alebo právnickou osobou [školské inštitúcie, mimovládne organizácie 25 apod.]. Odsúdený môže získať gramotnosť, základné, stredné odborné, úplné stredné vzdelanie či zvýšiť si pracovnú kvalifikáciu [Lukáč, 2015]. Dopomôcť odsúdeným v resocializácii a k úspešnému vstúpeniu do života na slobode môžu pripravení a motivovaní zamestnanci ústavov na výkon trestu odňatia slobody, kvalitne vybavená knižnica [napríklad vybavená beletriou, odbornou literatúrou a najviac právnickou literatúrou ako Ústavou Slovenskej republiky, Trestným zákonom a poriadkom a i.] ako aj kvalitné materiálno-technické vybavenie týchto ústavov [Papšo, 2011]. „Vzdelanie pre jedinca prináša nielen možnosť tvorby a plnenie si vlastných životných cieľov, ale umožňuje mu spoluúčastniť sa na správe

života komunity, v ktorej pôsobí. To mu dáva príležitosť vytvárať prostredie podľa vlastných predstáv v súlade so spoločenskými očakávaniami“ [Lešková, 2013, s. 65].

Kriminalita spolu s delikvenciou predstavujú vážne ohrozenie spoločnosti a to aj v rámci väzenského systému. V rámci väznenstva predstavujú tieto sociálno-patologické javy ohrozenie dobrej reintegrácie a celkovo dobrej nápravy odsúdeného. Predstavujeme aj základné vymedzenie etiológie delikventných porúch, nakoľko práve začiatky vzniku delikvencie a kriminality predstavujú neskôr jav, ktorý má negatívny vplyv na spoločnosť a taktiež na nápravu a reintegráciu u odsúdených. Z týchto dôvodov sme sa venovali prevencii, vzdelávaniu ktorá spadá tiež do pôsobiska forezného smeru sociálnej práce.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- Baginová, T., Belušková, D. *Prevencia kriminality*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, 2014.
- Bubelíni, J. *Prevencia kriminality a inej protispoločenskej činnosti [Vybrané kapitoly]*. 1. vyd. Bratislava . Odbor spolupráce s verejnosťou a prevencie MV SR, 1996. 66 s.
- Bubelíni, J. *Prevencia kriminality [Vybrané otázky teórie, metodiky a praxe]*. Trnava : Policajný inštitút AFG, 1998.
- Heretik, A. *Základy forenznej psychológie*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1994.
- Labáth V. et al. *Riziková mládež*. Praha : Slon, 2001.
- Laca, S. *Sociálna pedagogika verzus sociálna práca*, Praha: PVŠPSS, 2016.
- Laca, S. *Sociálna pedagogika*, Praha: PVŠPS, 2019,

- Levická, J. *Metódy sociálnej práce*. Trnava : Trnavská univerzita, 2003.
- Levická, J. *Etika sociálnej práce*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2014.
- Lešková, L. 2013. *Sociálny pracovník v penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti*. Brno: Tribun EU.
- Lukáč, M. *Resocializácia dospelých*. Prešov: Prešovská univerzita. 2015
- Mačkinová, M., Mačkin, J., Mačkinová, M. *Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť*. Uzhhorod : RIK-U, 2017.
- Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. *Štatistika kriminality v Slovenskej republike za rok 2020*. 2020. [on-line]. [cit. 2023-01-11]. Dostupné na: https://www.minv.sk/?statistika_kriminality_v_slovenskej_republike_za_rok_2020_csv
- Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. *Štatistika kriminality v Slovenskej republike za rok 2021*. 2021. [on-line]. [cit. 2023-01-11]. Dostupné na: https://www.minv.sk/?statistika_kriminality_v_SR_za_rok_2021_csv
- Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. *Štatistika kriminality v Slovenskej republike za rok 2022*. 2022. [on-line]. [cit. 2023-01-11]. Dostupné na: https://www.minv.sk/?statistika_kriminality_v_SR_za_rok_2022_xml
- Papšo, P. 2011. *Resocializácia odsúdených vo výkone trestu odňatia slobody*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. 2011.
- Sejčová, Luboslava. *Deti, mládež a delikvencia*. Bratislava : Album, 2002.
- Scheinost, M. et al. *Kriminalita očima kriminológů*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010.
- Sklenka, M., Sklenková, D. *Kriminalita a delikvencia: Príčiny a dôsledky*. 1. vyd. Žiar nad Hronom : Škola dokorán n.o., 2013.
- Stratégia prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike na roky 2016-2020 z roku 2016 v Bratislave*. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?zakladne-dokumenty-rvpk>
- Šírová, L., Kováč, A. *Vybrané aspekty teórie a praxe vzdelávania odsúdených*. In: Cimbalníková, Libuše. Festival vzdelávání dospělých Aeduca: Sbor-

ník příspěvků z odborných konferencí. Olomouc: Univerzita Palackého. 2007.

Vodák, P., Šulc, A. *Závady a poruchy chování v dětském věku*. 1. vyd. Praha : SPN, 1964.

Zákon č. 300/2005 Z.z. z 20. mája 2005. Trestný zákon.

Zákon č. 475/2005 Z.z. z 22. septembra 2005 o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 583/2008 Z.z. z 3. decembra 2008. Zákon o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov.